

ОБМЕЖЕННЯ СУДОМ ТРИВАЛОСТІ ОГОЛОШЕННЯ ПРОКУРОРОМ КОРОТКОГО ВИКЛАДУ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ ТА ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ У КОНТЕКСТІ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН

LIMITATION BY THE COURT OF THE DURATION OF THE PROSECUTOR'S ANNOUNCEMENT OF THE BRIEF SUMMARY OF THE INDICTMENT AND CLAIM IN THE CONTEXT OF THE PRINCIPLE OF COMPETITION OF THE PARTIES

Шульга А.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління

Донецький державний університет внутрішніх справ

Озерна І.В., к.ю.н.,
завідувачка кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління

Донецький державний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено проблемі реалізації засади змагальності сторін в стадії судового розгляду. Авторами розглядається проблематика звуження права прокурора на реалізацію засади змагальності під час викладення обвинувального акту. Авторами статті звернуто увагу на некоректність використання поняття «розумні строки», яке використовує законодавець, надаючи суду право обмежувати прокурора у тривалості промови обвинувального акту. Така точка зору авторів обґрунтовується тим, що розумні строки, проміж інше не можуть перевищувати передбачених чинним кримінальним процесуальним кодексом строків виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Адже чинний кримінальний процесуальний кодекс України не містить будь-яких строків, які б визначали максимальну граничну тривалість оголошення прокурором обвинувального акту чи позовної заяви. Автори вважають, що в даному випадку, на практиці, суд встановлюючи строки промови прокурора, діє за оціночними критеріями. Така практика суду не додає впевненості у справедливості прийнятого судом рішення щодо обмеження прокурора у часі під час оголошення ним обвинувального акту.

В той же час, ч. 2 ст. 365 Кримінального процесуального кодексу України (останнє слово обвинуваченого) не дозволяє обмежувати тривалість останнього слова обвинуваченого. До того ж ця норма не містить і будь-яких посилань на розумні строки промови останнього слова обвинуваченого.

Таким чином, автори доходять висновку, що наявність вказаної вище проблеми, може свідчити про нерівність сторін у реалізації свого права на змагальність в кримінальному провадженні.

Для усунення зазначених вище недоліків, авторами статті пропонується внести зміни до чинного Кримінального процесуального законодавства України. Наприклад, або по-перше, через доповнення ч. 2 ст. 365 Кримінального процесуального кодексу України «Останнє слово обвинуваченого» нормою, яка б обмежувала останнє слово обвинуваченого, в разі встановлення судом випадків неодноразового повторювання ним однієї і тієї ж промови або частин промови, з метою затягування часу судового розгляду. Або через викладення ч. 4 ст. 347 Кримінального процесуального кодексу України в новій редакції, яка б усувала можливість суду обмежувати прокурора в часі промови обвинувального висновку. Адже вищезазначена норма передбачає виклад обвинувального акту і без того у скороченому вигляді.

Ключові слова: засада змагальності, обвинувальний акт, останнє слово обвинуваченого, обвинувачений, прокурор, суд.

The article addresses the issue of adversarial nature of parties at the stage of judicial proceedings. The authors discuss the problem of narrowing the prosecutor's right to implement the principle of adversarial proceedings when presenting the indictment. The article draws attention to the misuse of the concept of "reasonable time," which the legislature uses to grant the court the right to limit the prosecutor in the duration of presenting the indictment. The authors argue that "reasonable time" cannot exceed the deadlines provided by the current criminal procedural code for the performance of certain procedural actions or the adoption of certain procedural decisions. Since the current Criminal Procedure Code of Ukraine does not contain any deadlines that would define the maximum duration of the prosecutor's presentation of the indictment or statement of claim, the authors believe that in this case, the court, when setting deadlines for the prosecutor's speech, acts on evaluative criteria. Therefore, such a court practice does not inspire confidence in the fairness of the court's decision to limit the prosecutor's time in presenting the indictment.

At the same time, at least part 2 of Article 365 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (the last word of the accused) does not limit the duration of the last word of the accused. Moreover, this provision does not contain any references to reasonable time for the speech of the accused. Thus, the authors conclude that the existence of the problem mentioned above may indicate inequality of the parties in exercising their right to adversarial proceedings in criminal proceedings.

To eliminate the above-mentioned shortcomings, the authors of the article propose amendments to the current Criminal Procedure Code of Ukraine. For example, firstly, either part 2 of Article 365 of the Criminal Procedure Code of Ukraine (The last word of the accused) should be supplemented with a provision that would limit the last word of the accused in case the court establishes cases of repeated repetition of the same speech by him with the obvious purpose of delaying the time of the judicial review. Or to amend part 4 of Article 347 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in a new edition, which would eliminate the possibility for the court to limit the prosecutor in the time of presenting the indictment. After all, the aforementioned provision already provides for the presentation of the indictment in an abbreviated form.

Key words: adversarial principle, indictment, the last word of the accused, accused, prosecutor, court.

Постановка проблеми. Законом України від 4 жовтня 2019 року № 187-IX в чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК) були внесені зміни, серед яких доповнення ст. 347 КПК «Початок судового розгляду» частиною четвертою, яка передбачає обмеження прокурора у тривалості оголошення обвинувального акту і позовної заяви [1]. Серед фахівців такі обмеження обґрунтовуються тим, що внесена новела начебто позбавляє прокурора наміру умисно затягувати час судового розгляду. В контексті цього, наприклад, І. Глушко обґрун-

товуючи зміни і доповнення до ст. 347 КПК зазначає, що введені до цієї норми обмеження стосовно тривалості оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акту, а також оголошення короткого викладу позовної заяви, позбавляє прокурора можливостей затягувати судовий розгляд [2].

Обмеження в цьому випадку характеризуються розумними строками. Згідно до ч. 1 ст. 28 КПК, розумними вважаються ті строки, які є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуаль-

них рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачених чинним КПК строків виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Окрім того для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки тільки у межах граничного строку, передбаченого КПК, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження. Отже будь-які строки, що встановлюються прокурором, слідчим суддею або судом, не можуть перевищувати меж граничного строку, передбаченого КПК, та мають бути такими, що дають достатньо часу для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень та не перешкоджають реалізації сторонами права на захист (ч. 1–2 ст. 114 КПК). Проте чинний КПК не містить будь-яких строків, які б визначали максимальну граничну тривалість оголошення прокурором обвинувального акту чи позовної заяви. Вважаємо, що в цьому випадку у суду не існує законодавчих критеріїв для визначення розумних строків тривалості оголошення прокурором обвинувального висновку тощо.

В той же час кримінальний процесуальний закон, принаймні у ч. 2 ст. 365 КПК «Останнє слово обвинуваченого», не обмежує тривалість останнього слова обвинуваченого, до того ж ця норма не містить ніяких посилає на розумні строки. В даному випадку вбачається необґрунтоване обмеження прав прокурора щодо реалізації ним гарантій засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (далі - засада змагальності).

Отже наявність у чинному КПК норми, яка дає право суду у судовому засіданні обмежувати право прокурора, як сторони обвинувачення в реалізації ним засади змагальності, а також наявність бажання авторів цієї статті провести ґрунтовний науковий аналіз стосовно вказаної проблеми і характеризує актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в контексті змагальності, зокрема і щодо участі прокурора у стадії судового розгляду, містяться в роботах таких вчених-процесуалістів, як: В.Г. Гончаренко, В.О. Гринок, Ю.М. Грошевий, О.Ю. Костюченко, Д.Є. Крикливець, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, Н.М. Максимішин, В.І. Маринів, М.А. Маркуш, М.М. Михасенко, В.Т. Нор, В.О. Попелюшко, В.Л. Слущевський, А.А. Солодков, М.С. Строгович, Н.П. Сиза, Д.Г. Тальберг, Л.Д. Удалова, І.Я. Фойницький, М.І. Шевчук, І.І. Шепітько, М.Є. Шуило, О.Г. Яновська та ін. Наявність уваги з боку зазначених вельмишановних науковців до проблеми змагальності, зокрема участі прокурора в стадії судового розгляду, тільки підтверджує правильність теми обраного нами дослідження та надихає на подальші дослідження в цьому напрямку.

Метою статті є визначення проблеми в реалізації засади змагальності між прокурором та обвинуваченим в межах їх формального права щодо часу публічних виступів (прокурором – викладу обвинувального акту, обвинуваченим – останнього слова) в стадії судового розгляду, а також внесення обґрунтованих пропозицій з унормування зазначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Змагальність у кримінальному процесі України характеризується як загальна, міжгалузева та конституційна засада [3]. Зміст засади змагальності, зокрема у п. 2 ст. 22 КПК декларує про те, що під час кримінального провадження сторони кримінального процесу мають рівні права стосовно збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Зауважуючи на важливість засади змагальності у кримінальному процесі, наведемо для переконливості п. 3 ст. 129 Конституції України, який вказує на змагальність, як на одну з важливіших засад в реалізації прав громадян України [4]. Окрім зазначених нами норм чинного національного законодавства України, важливість цієї засади у кримінальному процесі також підтверджується і міжнародними нормативно-пра-

вовими актами. А саме, ст. 10 Загальної декларації прав людини [5], ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. До речі, у зазначеній нормі вказано, що кожна людина має право на справедливий і публічний розгляд її справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, який вирішить спір щодо прав та обов'язків людини або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти неї кримінального обвинувачення [6]. Проте КПК України все ж таки дозволяє обмежувати, хоча і розумними строками сторону обвинувачення в особі прокурора під час оголошення ним обвинувального акту або позовної заяви (під час публічного виступу в стадії судового розгляду відповідно до ч. 4 ст. 347 КПК). Проте останнє слово обвинуваченого (як акт публічного виступу в стадії судового розгляду відповідно до ст. 365 КПК) обмеження розумними строками не передбачає. Разом з тим, надання рівних можливостей сторонам, щодо реалізації ними засади змагальності під час судового розгляду, є досить важливим фактором у досягненні завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК). З цього слідує, що неможна обмежувати одних учасників в реалізації ними прав під час судового розгляду, і в той же час надавати переваги учасникам з іншої сторони. На підтвердження цієї думки доцільно навести точку зору Н.П. Сизої та І.І. Сизого, які також вважають, що суду варто спрямувати свої зусилля на створення рівних умов для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків. На думку цих науковців, створення рівних умов в контексті змагальності по-перше, створить передумови встановлення істини у кримінальному провадженні, по-друге, створить передумови успішної організації рівноправного змагання сторін в суді [7, с. 72].

Наступним міжнародно-правовим актом, який регламентує змагальність, є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Стаття 14 якого декларує незалежний і безсторонній суд. Зокрема, цією нормою зазначено, що всі особи є рівними перед судами і трибуналами [8].

Отже змагальність є не тільки гарантією справедливості кримінального провадження, але і фактором об'єктивності встановлення обставин кримінального провадження, а отак і правильності щодо прийняття по кримінальному провадженню процесуальних рішень в майбутньому. З цього приводу наведемо точку зору М.І. Шевчук, яка зазначає, що існує пряме співвідношення проміж засадою змагальності і принципом встановлення об'єктивної істини. Проте авторка вказує і на певну проблему, яка міститься в тому, що способи реалізації рівноправності сторін, як невід'ємного елементу принципу змагальності є дещо ускладненими [9, с. 11-12]. Вищесказане вказує на те, що у кримінальному провадженні все ж таки існують певні проблеми реалізації засади змагальності, що наприклад, підтверджується гіпотетично ймовірним обмеженням права прокурора на змагальність в стадії судового розгляду під час оголошення обвинувального висновку тощо (ч. 4 ст. 347 КПК). Вважаємо, що зазначений недолік є результатом надмірної активності суду, як гілки судової влади у прийнятті рішень, які є обов'язковими для всіх кого вони стосуються. В той же час законодавець, надаючи можливість суду обмежувати сторону обвинувачення, не вжив відповідних заходів щодо зрівняння процесуальних можливостей сторін стосовно проголошення публічних промов в стадії судового розгляду. Тобто, не обмежує обвинуваченого у проголошенні ним останнього слова. Наприклад, доцільно б було зрівняти права сторін із тривалості проголошення публічних промов в стадії судового розгляду, шляхом аналогічного обмеження тими ж розумними строками і останнього слова обвинуваченого. Принаймні в тому випадку, наприклад, коли обвинувачений явно намагається затягувати судовий процес, припустимо повторюючи по кілька разів одну і ту ж промову або частину промови упродовж нерозумно тривалого часу. Іншим прикладом урівняння прав сторін в стадії судового розгляду могло б стати виключення із диспозиції ч. 4 ст. 347 КПК словосполучення «короткий виклад», залишивши право суду обмежувати тільки тривалість оголошення прокурором повного обвинувального акту тощо.

Проте, аналіз змісту ч. 1 ст. 330 КПК, дає можливість стверджувати, що суд, в особі головуючого, все ж таки здатний впливати на поведінку обвинуваченого в суді під час проголошення ним останнього слова. Так, згідно до вищезазначеної норми, якщо обвинувачений порушує порядок у залі судового засідання, або не підкоряється розпорядженням головуючого у судовому засіданні, останній попереджає обвинуваченого про те, що в разі повторення ним зазначених дій, його буде видалено з зали судового засідання. Але на наш погляд, таке право головуючого навряд чи можна вважати актом урівняння прав сторін на змагальність, оскільки є заходом припинення порушень порядку судового засідання, та гіпотетично застосовується до обвинуваченого судом тільки у певному випадку, а саме, у випадку порушення обвинуваченим порядку у залі судового засідання, наприклад, під час проголошення останнього слова. Також КПК України не містить норми, яка б давала можливість суду якимось чином обмежувати останнє слово обвинуваченого, коли припустимо він, не порушуючи вимог порядку, за ч. 1. ст. 330 КПК, навмисно вдається до затягування судового засідання.

Обговорюючи питання щодо обмеження останнього слова обвинуваченого, автори науково-практичного коментарю до чинного КПК зазначають, що по-перше, обвинувачений може бути позбавлений останнього слова на весь час судового розгляду у разі видалення обвинуваченого за порушення порядку в залі судового засідання. По-друге, головуючий може зупинити обвинуваченого під час промови останнього слова, але тільки у випадку, коли він в останньому слові висловлює погрози або образи на адресу суддів та інших учасників судового розгляду, допускає нецензурні вирази і жести. По-третє, якщо в судовому засіданні є декілька обвинувачених, то головуючий не може визначати час їх промов, але він може визначати послідовність реалізації обвинуваченими їх права на останнє слово [10, с. 757], що, як на нас, також можна вважати актом втручання суду в право обвинуваченого промовляти останнє слово. В той же час, автори іншого науково-практичного коментарю, коментуючи акт останнього слова обвинуваченого зазначають, що під час цього процесуального дійства, суд повинен проявити терпимість, чуйність і уважність, вислухати підсудного, проаналізувати подану ним інформацію і дати їй оцінку [11, с. 754], чого на жаль не пропонується стосовно оголошення прокурором обвинувального акту тощо. Отже вважаємо, що акт видалення обвинуваченого із зали судового засідання за порушення порядку, і обмеження обвинуваченого у промові останнього слова, є поняттями не співрозмірними. Чинний КПК не містить спеціальної норми щодо обмеження обвинуваченого в останньому слові. Із цього слідує, що наводити у якості аргументу рівності сторін в реалізації засади змагальності на стадії судового розгляду гіпотетичну ймовірність видалення обвинуваченого за порушення порядку із зали судового засідання є, як на нас, некоректним. Адже у випадку обмеження прокурора

у тривалості оголошення ним обвинувального висновку тощо суд діє згідно із законом. В іншому випадку, (останнє слово обвинуваченого), суд за прямою дією закону не повноважений обмежувати останнє слово обвинуваченого, якщо звісно він не порушує порядку.

Висновки. Враховуючи висловлене вище, автори статті прийшли до наступних висновків:

1. Стосовно обмежень: По-перше, будь які обмеження учасників кримінального провадження у реалізації засад кримінального процесу є неприпустимим. В даному випадку вбачається обмеження на стадії судового розгляду прокурора, як державного обвинувача, в реалізації ним засади змагальності сторін та свободи в поданні сторонами суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. По-друге, зміст ч. 4 ст. 347 КПК не тільки декларує гіпотетичне право суду на власний розсуд обмежувати прокурора щодо тривалості оголошення ним обвинувального висновку та позовної заяви, але зобов'язує прокурора у всіх випадках викладати зміст обвинувального висновку або позовної заяви у скороченому варіанті.

2. Стосовно засади розумності строків: Відповідно до змісту засади розумності строків, розумні строки не можуть перевищувати передбачені чинним КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. В даному випадку ч. 2 ст. 347 КПК «Початок судового розгляду», рівно, як і §1 «Загальні положення судового розгляду» не містять посилань на якісь строки цієї процесуальної дії. Тому вважаємо, право суду обмежувати тривалість оголошення прокурором викладу обвинувального акту тощо, доволі спірним правом, адже терміни такого обмеження є суто оціночними. Але, таке зауваження може мати місце тільки в межах моральності відносин між учасниками кримінального провадження, адже суд, будучи однією з гілок влади, має право своєю ухвалою встановлювати строки, якщо вони не визначені законом.

3. Пропозиції щодо усунення проблеми: З метою досягнення рівності сторін (прокурора, як державного обвинувача та обвинуваченого) стосовно реалізації засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості доцільно, по-перше, або доповнити ч. 2 ст. 365 КПК «Останнє слово обвинуваченого» після словосполучення «певним часом», словосполученням «за виключенням у разі встановлення випадків неодноразового повторювання обвинуваченим однієї і тієї ж промови або частини промови з явною метою затягування часу судового розгляду». Або викласти ч. 4 ст. 347 КПК в наступній новій редакції «Прокурор оголошує обвинувальний акт, а також позовну заяву в межах короткого викладу».

Вважаємо, що вказані пропозиції здатні урівняти позиції сторін в аспекті досягнення балансу позицій в стадії судового розгляду відповідно до вимог засади змагальності та свободи в поданні сторонами до суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства. Закон України від 4 жовтня 2019 року № 187-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#Text>
2. Глушко І. Позитивні зміни: що нового в Кримінальному процесуальному кодексі України. Закон і бізнес 22.11.2019. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/positive-changes-what-new-in-crime/>
3. Тема №3 Засади кримінального процесу. Кримінальний процес (загальна частина). Мультимедійний навчальний посібник. Національна академія внутрішніх справ. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/krym_pr_zah_ch/lections/lection3.html
4. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята 10.12.1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Європейська Конвенція з прав людини. Прийнята 4.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
7. Сиза Н.П., Сизий І.І. Реалізація змагальності сторін під час судового розгляду в кримінальному провадженні України. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. №2. 2020. С.70-76. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/226882/226349>
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнятий 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
9. Шевчук М.І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2015. 21 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82-14.pdf>
10. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією професора В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шуміла. К.: Юстініан. 2012.-1328 с.
11. Тертишник В.М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид.20-те, доповн. І перероб. Київ: Алерта, 2023. 1120 с.